

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Нероди Інни Юріївни

**«Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»).**

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх десятиків років у науковому просторі України важливе значення має вивчення історії церкви як вагомого чинника, що впливає на самовизначення українців як окремої національної, культурної та політичної спільноти. Надання Вселенським патріархом Українській православної церкві Томосу про автокефалію підсумувало тисячолітній шлях українського православ'я до незалежності в управлінні, адже в усі історичні періоди Церква була важливою складовою політичного, культурного та духовного життя українського народу. Встановлення історичної справедливості, переосмислення багатьох подій та явищ актуалізовує вивчення окремих періодів функціонування Української церкви. У цьому контексті дисертація «Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)» Інни Юріївни Нероди є актуальною і присвячена одному із важливих періодів діяльності Православної церкви в міжвоєнний період, а також розкриває глибоко релігійний, національний і культурний зміст, який вкладався українським народом у поняття церковно-релігійне життя.

Дане дисертаційне дослідження виконане згідно з програмою наукових досліджень Волинського національного університету імені Лесі Українки, зокрема в межах наукової теми «Актуальні проблеми нової та новітньої історії України: суспільство, політика, культура» (державний реєстраційний номер 0119U001845) кафедри історії України та археології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Детальний аналіз дисертаційної роботи Інни Юріївни Нероди дає підстави говорити про високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які є достовірними та логічними. Провівши велику пошукову й аналітичну роботу, залучивши історіографічну базу вітчизняних та зарубіжних вчених, використавши архівні джерела авторка зуміла ґрунтовно підійти до розв'язання наукових завдань, визначених у дисертації. Поставлені дисертаційні завдання виконано.

Дисертаційне дослідження пройшло належну апробацію: основні його положення та висновки були представлені на 10 наукових конференціях різних рівнів (6 міжнародних, 2 всеукраїнських, 2 регіональних), а також відображені у 12 наукових статтях.

Новизна наукових положень і отриманих результатів. Здійснивши дисертаційне дослідження, авторка прийшла до висновків, що мають наукову новизну. Зокрема, *уперше*: доведено, що на церковно-релігійне життя православних волинян впливали державні чинники, православна ієрархія, Римо-католицька церква та самі віряни; проаналізовано регіональні особливості церковно-релігійного життя волинян, простежено й обґрунтовано причини боротьби за відновлення і збереження соборних та українських національних традицій у православ'ї; виявлено специфіку національно-церковного руху на Волині; спростовано уявлення про неканонічність надання автокефалії Православній церкві в Польщі та доведено, що її незалежність відповідала державним інтересам Другої Речі Посполитої; аргументовано висновки про те, що Польська держава, зважаючи на вимоги ієрархії та вірних, врегулювала її правовий статус та затвердила Внутрішній статут; з'ясовано, що український національно-церковний рух на Волині пройшов декілька етапів, кожен з яких характеризувався переходом православних вірян на вищий щабель національної свідомості; висвітлено роль Української парламентської репрезентації Волині і її провідних діячів щодо вирішення

церковно-релігійних проблем у Волинському воєводстві. Авторкою *уточнено та удосконалено* відомості про те, що різноманітні асимілятивні замахы польської влади та Римо-католицької церкви стали чинником розвитку національно-релігійної свідомості православних українців; знання про те, що національний-церковний рух на Волині зумовлений процесами національної і конфесійної ідентифікації українського народу; що українізацію Православної церкви на Волині слід розглядати як соціально-політичну проблему часу; відомості про культурно-освітні, релігійні організації й товариства, що діяли у Волинському воєводстві в міжвоєнний період. В дисертаційному дослідженні подальшого розвитку набули: знання про неоунійний рух на Волині та основні форми його прояву; відомості про масштаби і значущість акції «ревіндикації душ».

Практичне значення виконаного дослідження. Концептуальні узагальнення та результати, викладені в дисертаційному дослідженні Інни Юріївни Нероди можна використати про підготовці праць з історії України, Волині, Польщі, історії Православної церкви, краєзнавчих виданнях. Основні положення дисертації можуть стати в нагоді під час написання монографічних праць та підручників з історії України, історії релігії та української церкви, а також при проведенні екскурсійної та музейної роботи.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Аналіз наукових праць здобувачки показав, що основні положення та отримані висновки дисертаційної роботи повноцінно висвітлені в 12 наукових працях, із них 5 – у наукових фахових виданнях України; 5 – у наукових працях та матеріалах, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації, ще дві – праці, які додатково відображають наукові результати дисертації. Текст роботи, її основні положення та висновки, викладені у дисертації, пройшли достатню апробацію.

Усі опубліковані праці відображають зміст дисертації та відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на

здобуття наукового ступеня доктора філософії та надають авторці право публічного захисту дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації є продуманою, логічно вибудованою, визначені підрозділи у розділах дослідження розкривають усі поставлені дослідницькі завдання.

Дисертаційне дослідження складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних скорочень, термінологічного словника, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), загальних висновків, списку використаних джерел (395 позицій) та 23 додатків. Дисертаційне дослідження виконане на 212 сторінках, загальний обсяг дисертації – 279 сторінок.

У вступі авторка вдало обґрунтувала актуальність теми дисертації, сформулювала мету й основні завдання, визначила об'єкт, предмет, окреслила хронологічні рамки та територіальні межі дослідження, розкрила методологічну основу, навела наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, публікації та структуру дослідження. Таким чином, у вступі наявні всі структурні компоненти, які повинні бути у дисертаційному дослідженні.

У першому розділі дисертаційної роботи «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» охарактеризовано історіографію, джерельну базу і теоретико-методологічні засади дослідження. Історіографія та джерельна база є достатньо репрезентованою, оскільки представлена 395 позиціями у «Списку використаних джерел». Наукову літературу з теми поділено на чотири групи: радянську, діаспорну, сучасну вітчизняну та зарубіжну (переважно польську). Дослідження ґрунтується на достатньо репрезентативній джерельній базі, так як авторкою було опрацьовано документи в державних архівах Волинської, Рівненської, Тернопільської областей, Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ), Архіві нових актів у Варшаві, Центральному військовому архіві Польщі. Опубліковані та неопубліковані документи дали

змогу відтворити церковно-релігійне життя на Волині, політику державних органів щодо Православної церкви. Крім цього, авторка успішно використала здобутки сучасної методології, що відповідають сучасним критеріям щодо фахових наукових досліджень.

У другому розділі «Польська влада і Православна церква» розкрито становище церкви в першій половині 1920-х років та досліджено правовий статус Православної церкви в Польщі у 1921–1939 рр. Авторка зазначає, що Православна церква в Польщі на початку 1920-х років залишалася підвладною Російській православної церкві, серед духовенства панували проросійські настрої, що не зовсім задовольняло польську владу, яка намагалася підпорядкувати собі цю церкву. Правовим актом, який регулював внутрішнє становище Православної церкви в Польщі впродовж багатьох років були «Тимчасові правила про відношення уряду до Православної церкви у Польщі». Авторка відзначає, що вирішальним актом став «Патріарший і Синодально-канонічний Томос Вселенської Константинопольської патріархії від 13 листопада 1924 р. про визнання Православної Церкви в Польщі церквою автокефальною», а остаточно правовий статус церкви було врегульовано Декретом Президента Польської держави від 18 листопада 1938 р. «Про відношення держави до Польської автокефальної православної церкви». Окрему увагу присвячено створенню та діяльності Товариства імені митрополита Петра Могили, яке розгорнуло активну просвітницьку та видавничу діяльність.

У третьому розділі «Національно-церковний рух» авторка розкриває змагання свідомої частини української громадськості за українізацію православ'я. Значне місце у цьому розділі відведено аналізу діяльності Української парламентської репрезентації (УПВР) щодо захисту волинян та боротьби за українізацію церкви. З ініціативи УПВР було створено Волинське українське об'єднання (ВУО), яке у своїй діяльності на чільне місце висунуло проблеми українізації православ'я. Також авторка висвітлила проблему

майнового стану Православної церкви в міжвоєнній Польщі та намагання уряду підпорядкувати православ'я шляхом парцеляції церковних земель.

У четвертому розділі «Неоунія та ревідикація» авторка детально аналізує неоунійну акацію, яка стала одним із інструментів навернення православних до католицизму шляхом створення нового обряду. Значну увагу у цьому розділі приділено також ревідикаційній акції Римо-католицької церкви, у ході якої православні храми нищилися, замикалися або ж передавалися католикам.

У висновках викладено важливі результати виконаного дослідження. Висновки дисертаційного дослідження є аргументованими, оригінальними, цілком відповідають поставленим завданням.

Доповнюють і уточнюють дисертаційну роботу додатки, які використані авторкою з різних джерел.

Оформлення роботи відповідає вимогам МОН України до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідно до наказу МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційна робота Інни Юріївни Нероди не має ознак академічного плагіату, посилання автором зроблено коректно, висновки попередників враховано, навмисних спотворень не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Інни Юріївни Нероди, варто зазначити окремі зауваження та пропозиції:

1. Доцільно доповнити історіографію сучасними виданнями, такими як Денисенко М. Православна Церква в Україні: століття розділень (Київ, 2019); Мицик Ю., Клос В., Гордієнко Д., Преловська І. Історія Української Православної Церкви (Харків, 2019); Зайцев О. Українці в сеймі та сенаті Польщі (1922–1939) (Львів, 2022).

2. Варто було б уніфікувати титуляцію та іменування єпископів і робити за такою послідовністю: сан, найменування кафедри, ім'я та прізвище. Наприклад, на с. 80 вказано «...кременецьким єпископом Діонісієм...», на с. 81 – «...білостоцького єпископа Володимира...», а вже на с. 112–113 «...архієпископ Гродненський і Новогрудський Олексій (Громадський)».

3. У роботі зустрічається термін «Російський патріархат» (с. 3; с. 89;), який краще замінити на «Московський патріархат».

4. Варто було б доповнити дисертацію інформацією про діяльність Волинської духовної семінарії та позицію її викладачів щодо українізації церкви.

5. У «Списку використаних джерел» доцільно було б до позицій 24–25, 27–30, 100–104, 161–162, 182–184, 220–236, 244–257, 345–346, 394 при складанні бібліографічного опису додати також відомості про автора статті (за наявності), назву статті та відповідну сторінку розміщення, так як це зроблено в посиланнях в тексті (наприклад, підрядкове посилання 175 на с. 85 та ін.)

6. У роботі іноді зустрічаються повтори, а також стилістичні та орфографічні помилки.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку і високий фаховий рівень здійсненого історичного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Інни Юріївни Нероди «Православна Церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є самостійною, завершеною науковою працею, виконаною на належному високому науково-теоретичному рівні і характеризує авторку як кваліфіковану дослідницю. Мета роботи досягнута, а поставлені наукові завдання вирішені.

За актуальністю, науковою новизною, практичною цінністю, обґрунтованістю висновків, змістом і оформленням дисертаційна робота Інни Юріївни Нероди «Православна Церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами). Вважаю, що після успішного захисту здобувачка Інна Юріївна Нерода заслуговує на присвоєння їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

**Офіційний опонент,
доктор філософії з історії та археології,
доцент кафедри гуманітарних та
практичних дисциплін
богословського факультету
Волинської православної
богословської академії**

В. С. Фультес

31 травня 2024 р.

*Відпис В.С. Фультеса за емією
Всього секретар Волинської православної
богословської академії
Гром. М.В. Цанюк*

